

DISLALIYADA “R” VA “L” TOVUSHLARI TALAFFUZIDAGI KAMCHILIKLARNI KORREKSIYALASHDAGI LOGOPEDIK MASHG‘ULOTLARNING YANGICHA METODIKASI

Allamberganova Muhabbat Xasanbaevna

*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti pedagogika fanlar
doktori (DSc) dotsent*

Tairova Zebiniso

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Dislaliya — bu bolalarning eshitish, aqliy rivojlanish va gapirish a’zolari normal bo’lgan holda, tovushlarning to’g’ri talaffuz qilishi bilan bog’liq nutq buzilishidir. Ushbu maqolada ayniqsa “r” va “l” tovushlarining to’g’ri talaffuz qiluvchi bolalar bilan olib boriladigan logopedik mashg’ulotlarning yangicha metodikasi yoritiladi.

Kalit so’zlar: Dislaliya, nutq, korreksiyalish, logopedik mashg’ulotlar, mexanik dislaliya, funksional dislaliya.

Annotation. Dyslalia is a speech disorder in which children mispronounce sounds despite having normal hearing, mental development, and speech organs. This article highlights modern speech therapy methods used in working with children who have difficulty pronouncing the “r” and “l” sounds.

Keywords: Dyslalia, speech, correction, speech therapy sessions, mechanical dyslalia, functional dyslalia.

Аннотация. Дислалия — это речевое нарушение, при котором дети неправильно произносят звуки при нормальном слухе, умственном развитии и строении речевого аппарата. В данной статье освещаются современные логопедические методики работы с детьми, испытывающими трудности в произношении звуков “р” и “л”.

Ключевые слова: Дислалия, речь, коррекция, логопедические занятия, механическая дислалия, функциональная дислалия.

Nutq — bu shaxsning atrofdagi odamlar bilan muloqot qilishda asosiy vositasi bo’lib, u bolaning ijtimoiylashuvi, fikrlashi va shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o’ynaydi. Afsuski, bolalar orasida nutq rivojida turli xil nuqsonlar, xususan,

dislaliya holatlari kuzatiladi. Ayniqsa, “R” va “L” kabirezonansli differensial tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilmaslik keng tarqalgan muammo hisoblanadi. Ushbu maqolada “R” va “L” tovushlarini shakllantirishga qaratilgan yangicha logopedik metodikalar haqida so‘z yuritiladi.

Dislaliya va uning turlari M. Ayupova darsligi bo‘yicha dislaliyani 2ta turi ajratib ko‘rsatilgan;

1. Mexanik displaliya 2. Funktsional displaliya

Mexanik displaliyani bartaraf etishda ko‘proq zondlar, shpatellar yordamida bartaraf etiladi. Funktsional displaliyani bartaraf etishda ko‘proq didaktik o‘yinlar, binolar, so‘zlar va she‘rlarda mustahkamlanadi.

Dislaliya fonetik buzilish bo‘lib, talaffuzdagi kamchiliklar bilan namoyon bo‘ladi. U asosan quyidagi turlarga bo‘linadi:

1. Oddiy (fiziologik) displaliya – yosh bolalarda tabiiy rivojlanish jarayonida uchraydi.

2. Mexanik displaliya – gapirish a‘zolarining tuzilishidagi anatomik nuqsonlar bilan bog‘liq.

3. Funktsional displaliya – psixologik va pedagogik omillar ta‘sirida yuzaga keladi.

“R” va “L” tovushlari talaffuzdagi kamchiliklar ayniqsa ko‘p uchraydi va ular aksar hollarda funktsional displaliya doirasida kuzatiladi.

“R” va “L” tovushlarining fiziologik va fonetik xususiyatlari

“R” tovushi tebranishli, til uchi ishtirokida hosil bo‘ladigan jarangli undosh tovushdir. “L” esa yonma-yon rezonansli, ham tiluchi, ham til cheti ishtirokida talaffuz qilinadigan undoshdir. Har ikkitovush ham tilning harakatchanligini, koordinatsiyasini va to‘g‘ri artikulyatsiyani talab qiladi. Shu bois, ularni o‘rgatishda maxsus logopedik yondashuv zarur.

Dislaliyada “R” va “L” tovushlarining buzilish sabablari

Til mushaklarining yetarlicha harakatchan emasligi

Artikulyatsion apparatning yetarli rivojlanmaganligi

Eshitish tahlilining sustligi

Nutqiy nafasning noto‘g‘ri shakllanishi

Miya faoliyatidagi yetishmovchilik (ba‘zan)

“R” va “L” tovushlarini to‘g‘ri talaffuz qilish uchun logopedik ishlar bosqichlari

Diagnostika bosqichi

Tovushlarning o‘rganilishi (repertuarni aniqlash)

Artikulyatsion apparat holatini baholash

Eshitish differensiasiyasini aniqlash

Tayyorlov bosqichi

Artikulyatsion mashqlar (“tilni cho‘zish”, “tilni tepaga ko‘tarish”, “tilni aylantirish”)

Nutqiy nafasni rivojlantirish (puflama mashqlar, o‘yinlar)

Eshitish tahlilini kuchaytirish (tovushlarni tanish o‘yinlari)

“R” tovushini shakllantirish metodikasi (yangicha yondashuvlar)

Klassik usullar bilan birgalikda quyidagilar qo‘llaniladi:

Vibromassaj va tilga vibratsion stimulyatorlar qo‘llash: maxsus logopedik qurilmalar yordamida til uchini tebratish orqali “R” tovushini hosil qilish.

Multimodal yondashuv: tovushni eshitish + ko‘rish + sezish orqali o‘rganish (masalan, o‘z videosini ko‘rish orqali to‘g‘rilash).

Biofeedback texnologiyasi: bolaning talaffuzini vizual grafik ko‘rinishda berish orqali o‘z nutqini nazorat qilish.

Bosqichma-bosqich ishlar:

“D” tovushidan foydalangan holda oraliq tovushlar (“dr-dr-dr”)

“Zhn-zhn-zhn” tovushini tebratishga o‘rgatish

Tovushni bo‘g‘in va so‘zlarda mustahkamlash: “rak”, “ritm”, “tor”, “orom”

So‘zlar, iboralar, gaplarda avtomatizatsiya

“L” tovushini shakllantirish metodikasi (innovatsion yondashuvlar)

Lateral harakatlarni shakllantirish:

Til uchini old tishlarga yaqinlashtirishga qaratilgan mashqlar

“La-la-la”, “lu-lu-lu”, “li-li-li” kabi bo‘g‘inli mashqlar

Tovush chiqarishga to‘sqinlik qiluvchi omillarni bartaraf etish (masalan, ortiqcha ko‘ndalang kuchlanish)

O‘yinli va sensor yondashuvlar:

“Til sarguzashtida” o‘yin-metodikasi (tilni hayvoncha deb tasavvur qilib, harakatlantirish)

Taktil stimulyatorlardan foydalanish (artikulyatsion zondlar, “logopedik til trenajeri”)

Interaktiv o‘yinlar: logopedik ilovalar orqali “L” tovushini mashq qilish

Tovushlarni avtomatizatsiya qilish va differensiasiyalash

Avtomatizatsiya bosqichi:

So‘z boshida: “roza”, “lola”

So‘z o‘rtasida: “gala”, “selo”

So‘z oxirida: “bar”, “gul”

Gapda: “Roza gul olib keldi”

Tovushlar o‘rtasida farqlash (R–L):

Minimal juftliklar asosida: “rok–lok”, “rul–lul”, “rim–lim”

O‘yinli topshiriqlar orqali: “To‘g‘risini top!” yoki “Qaysi biri R bilan?”

Vizual va audiostimullar asosida o‘zini tekshirish

Hozirgi kunda dislaliyani bartaraf etishda **mexanik (maxsus zondlar)** usuldan foydalanish ko‘proq samarali natija bermoqda.

Xulosa

Dislaliyada “R” va “L” tovushlarini to‘g‘ri shakllantirish murakkab, ammo innovatsion yondashuvlar orqali samarali amalga oshirilmoqda. Vibro stimulyatsiya, biofeedback, sensor o‘yinlar va multimodal metodlar orqali logopedik mashg‘ulotlar yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Asosiy maqsad – bola nutqini tabiiy va mustahkam tarzda rivojlantirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Баранов В.А., Волкова Г.А. Логопедия: Учебник для студентов дефектологических факультетов. – Москва: Владос, 2020. (Dislaliya va tovush kamchiliklarini bartaraf etish metodlari haqida batafsil bayon qilingan)
2. Мастюкова Е.М. Коррекционная педагогика и психология. – Москва: Академия, 2018. (Nutq buzilishlarining psixologik-pedagogik asoslari va korrektsiyasi metodikasi)
3. Миронова С.М. Исправление нарушений произношения у детей. – Санкт-Петербург: Речь, 2019. (R va L tovushlarini to‘g‘rilash bo‘yicha logopedik mashg‘ulotlar tahlili)
4. Хампаева Н.Х. Logopediya asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, 2022.

